

VERGİ HÜQUQU: ANLAYIŞI, PREDMETİ VƏ STATUSU

Məqalədə vergi hüququnun anlayışı, onun predmeti, statusu və hüquqi təbiətinə dair digər məsələlər elmi cəhətdən araşdırılır. Belə bir doktrinal definisiya formulə olunur ki, vergi hüququ dedikdə dövlətin vergi fəaliyyəti sahəsində yaranan vergi münasibətlərini tənzimləyən obyektiv hüquq normalarının sistemi başa düşülür.

Azərbaycan Respublikasının milli hüquq sferasında vergi hüququnun mövqeyi barədə qeyd edilir ki, vergi hüququ dövlətdaxili hüquq sistemində müstəqil hüquq sahəsi kimi formalaşmış iqtisadi hüququn tərkibində yarım sahə statusuna malikdir.

Belə ki, vergilər yolu ilə iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi həyata keçirilir, zəngin vergi və iqtisadi münasibətlər iqtisadi kontekstdə bir-birilə sıx surətdə əlaqəli olan anlayışlardır. Bu bağlılıq həm də Dövlət Vergi Xidməti qurumunun İqtisadiyyat Nazirliyinin strukturuna daxil olmasında təzahür edir.

Araz Kərimov,
Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin Bakı şəhəri Kiçik Sahibkarlıqla İş üzrə Baş İdarəsi, rəisin birinci müavini, vergi xidməti müşaviri, hüquqşünas.

e-mail: araz.karimov@icloud.com
telefon:+99450 224 00 42.

Nadir Adilov,
Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi, sədrin müşaviri, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

e-mail: nadir.adilov@gmail.com
telefon:+99450 211 57 02;

Etibar Əliyev,
Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının üzvü, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi "İnsan hüquqları və informasiya hüququ" YUNESKO kafedrasının professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru,

e-mail: a-etibar@rambler.ru
telefon:+99450 220 24 42

Əsas sözlər: vergi hüququ, vergi münasibətləri, vergi fəaliyyət sferası, iqtisadi hüquq, dövlət tənzimləməsi, təsərrüfat subyektləri, vergi ödəyiciləri.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 4-cü fəslində vətəndaşların əsas vəzifələri müəyyən edilmişdir. Vergiləri ödəmək vətəndaşların daşdıqları vəzifələrdən biridir. Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin I hissəsində deyilir ki, qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər kəsin borcudur [1, s.19]. Vergi ödəmək vəzifəsi hər bir dövlətin şəxslərinin üzərinə qoyulmuş vəzifədir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, vergi müəyyən etmək və tutmaq siyasi hakimiyyət daşıyıcısı olan dövləti xarakterizə edən, dövlətə xas olan əlamətlərdən biridir. Dövlətin bu cür əlamətlə xarakterizə olunması isə təsadüfi xarakter daşımır. Heç də sirr deyil ki, dövlət büdcəsinin əsas mənbəyini vergi təşkil edir. Unutmaq olmaz ki, istənilən ölkədə dövlət gəlirləri içərisində vergi əsas yer

tutaraq ən mühüm faktor hesab olunur. İqtisadi nəzəriyyədə göstərilir ki, dövlət və yerli büdcələrin gəlir hissəsini, əsasən, vergi təşkil edir [13, s.573]. Odur ki, istənilən dövlət vergi sisteminin formalaşdırılmasına, eləcə də vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə prioritet əhəmiyyət verir [8, s.10-45].

Aydın məsələdir ki, ictimai həyatda mövcud olan münasibətlər həm də vergi fəaliyyəti sahəsində yaranır. Cəmiyyətdə vergi ilə bağlı əmələ gələn ictimai münasibətlər vergi münasibətləri adlanır ki, belə münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi müvafiq hüquq normaları vasitəsilə həyata keçirilir; həmin normaların sistemi vergi hüququ adlanır. Bu normalarla tənzimlənən vergi münasibətləri dövlətin həyata keçirdiyi vergi fəaliyyəti prosesində yaranır ki, belə fəaliyyət vergilərin müəyyən edilməsinə və tutulmasına yönəlir.

Hüquq ədəbiyyatında göstərilirdi ki, vergi hüququ dedikdə dövlətin vergi fəaliyyəti sahəsində yaranan vergi münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür ki, həmin münasibətlər vergilər qoyulması və tutulması ilə bağlı yaranır [4, s.478]. Onun əsas funksiyası cəmiyyətdəki vergi münasibətlərini tənzimləməkdən ibarətdir ki, həmin münasibətlər dövlət və şəxslər (vergi ödəyiciləri) arasında əmələ gəlir. Mübaliğəsiz olaraq deyə bilərik ki, cəmiyyətin inkişafında vergi münasibətləri müstəsna rol malikdir.

Deməli, vergi hüququ vergi fəaliyyəti sahəsində yaranan ictimai münasibətləri, yəni vergi münasibətlərini tənzimləyir. Məhz vergi münasibətləri vergi hüququnun nizamsalma predmetini təşkil edir. Vergi münasibətləri vergi hüququnun ibarət olduğu ayrı-ayrı hüquq normaları vasitəsilə tənzimlənir. Bu zaman vergi münasibətləri hüquqi forma

alır ki, həmin forma vergi-hüquq münasibətləri adlanır. Başqa sözlə, vergi-hüquq münasibətləri vergi-hüquq normaları ilə tənzimlənən və nizama salınan vergi münasibətləridir. Fəlsəfi nöqteyi-nəzərdən onlar arasındakı münasibət «məzmun» və «forma» kimi kateqoriyalar arasında mövcud olan dialektik əlaqə kimidir. Belə ki, fəlsəfi baxımdan əgər vergi münasibətləri məzmun-dursa, vergi-hüquq münasibətləri formadır.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, vergi-hüquq münasibətləri dedikdə vergi-hüquq normaları ilə tənzimlənən və nizama salınan vergi münasibətləri başa düşülür. Hər bir hüquq münasibəti kimi, vergi-hüquq münasibətləri də quruluşca üç elementdən ibarətdir: obyekt; subyekt; məzmun.

Vergi-hüquq münasibətlərinin obyektidir odur ki, onun barəsində vergi-hüquq münasibətləri yaranır. Məlumdur ki, vergi-hüquq münasibətləri vergi fəaliyyəti barəsində və onunla bağlı olaraq əmələ gəlir. Ona görə də, verginin özü vergi-hüquq münasibətlərinin obyektidir; söhbət büdcəyə köçürülən vergidən gedir [9, s.63-64].

Doktrinal mənbələrdə təsbit olunduğu kimi, vergi dedikdə dövlət və yerli hakimiyyət (bələdiyyə) tərəfindən fiziki və hüquqi şəxslərdən məcburi surətdə alınan pul vəsaiti başa düşülür. Şəxslərdən məcburi surətdə alınan hər cür vəsait, təbii ki, vergi hesab olunmur. Bu və ya digər vəsaitin vergi hesab edilməsi üçün onun müəyyən əlamətlərə uyğun gəlməsi tələb edilir. Söhbət vergi anlayışını səciyyələndirən əlamətlərdən gedir ki, onlar aşağıdakılardan ibarətdir [7, s.197]: vergi şəxslərdən məcburi surətdə alınan pul vəsaitidir; vergi şəxslərdən əvəzsiz alınan pul vəsaitidir; vergi pul formasında ödəniş deməkdir; vergi geri qaytarılmayan pul ödə-

nişidir; vergi dövlət büdcəsinə və yerli büdcələrə köçürülən pul ödənişidir; vergi hüquqi əsası olan ödənişdir (hüquqi əsas dedikdə qanunlar başa düşülür); vergi faktiki əsası olan ödənişdir (faktiki əsas dedikdə isə gəlir, mənfəət, əmlak və s. başa düşülür). Bu kimi əlamətlər vergini digər pul ödənişlərindən fərqləndirməyə imkan verir.

Vergi-hüquq münasibətlərinin subyektlərinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, vergi-hüquq münasibətlərinin real (faktiki) iştirakçıları vergi-hüquq münasibətlərinin subyektləri adlanır. Vergi-hüquq münasibətlərinin mümkün (potensial) iştirakçılarına isə vergi hüququnun subyektləri deyilir. Onların sırasına aiddir: dövlət; vergi ödəyiciləri. Vergi-hüquq münasibətləri məhz dövlət və vergi ödəyiciləri arasında əmələ gəlir; vergi-hüquq münasibətləri həm də bələdiyyə və vergi ödəyiciləri arasında yaranır. Düzdür, vergi-hüquq münasibətlərində bilavasitə dövlət və bələdiyyə özü iştirak etmir. Bu münasibətlərdə onları müvafiq səlahiyyətli orqanlar (dövlət və bələdiyyə orqanları) təmsil edirlər. Dövlət orqanları müəyyən edilmiş dövlət vergilərinin ödənilməsinə tələb edir və onların ödənilməsinə nəzarət edir. Əvvəllər bu işi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı kimi Vergilər Nazirliyi həyata keçirirdi. Lakin son dövrlərdə Azərbaycan Respublikasında aparılan vahid maliyyə və büdcə siyasəti çərçivəsində vergilərin, məcburi dövlət sosial sığorta, işsizlikdən sığorta və icbari tibbi sığorta haqlarının, habelə digər icbari ödənişlərin vaxtında və tam yığılmasının təmin edilməsi sahəsində dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi məqsədilə İqtisadiyyat Nazirliyinin yanında Dövlət Vergi Xidməti yaradılmışdır [14.1; 14.6]. Adıçəkilən qurumun hüquqi bazası sayılan Əsasnamə Azərbaycan Respublikası Preziden-

tinin 12.05.2020-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir [14.2; 14.4].

Yerli özünüidarəetmə orqanları olan bələdiyyə orqanları yerli vergiləri tətbiq edir, yerli vergilərin yerli büdcələrə yığılmasını təşkil edir və onların ödənilməsi üzərində nəzarəti həyata keçirilir.

Vergi ödəyiciləri anlayışının məna yükü altında elə şəxslər başa düşülür ki, onlar dövlət və yerli vergiləri ödəmək vəzifəsi daşıyırlar. Onlar iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərdir. Vergi ödəyicisi qismində həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər çıxış edə bilirlər.

Vergi ödəyiciləri olmayan şəxslər də vergi-hüquq münasibətlərinin iştirakçısı – vergi hüququnun subyektinə ola bilər. Söhbət vergilərin ödənilməsi ilə bağlı şəxslərdən gedir. Vergilərin ödənilməsi ilə bağlı şəxslər dedikdə vergi ödəyiciləri olmayan, lakin qanuna əsasən vergilərin hesablanmasına və büdcəyə köçürülməsinə, vergi orqanlarına müvafiq məlumatın verilməsinə cavabdeh olan, habelə vergi yoxlamasının həyata keçirilməsinə köməklik göstərən işçilər başa düşülür. Onların sırasına vergi agentləri, banklar və digər kredit təşkilatları, ekspertlər və s. inzibati şəxslər daxildir [11, s.121].

Beləliklə, vergi hüququnun subyektləri aşağıdakılardan ibarətdir: dövlət (dövlət orqanları); bələdiyyə (bələdiyyə orqanları); vergi ödəyiciləri; vergilərin ödənilməsi ilə bağlı şəxslər (onlara həm də prosessual şəxslər deyilir).

Vergi-hüquq münasibətləri üç əlamətlə xarakterizə olunur. Birinci, vergi-hüquq münasibətlərinin obyektini bütün hallarda pul formasında olan vergi təşkil edir. İkinci, vergi münasibətləri hakimiyyət xarakterli münasibətlərdir. Unutmaq olmaz ki, vergi-

hüquq münasibətləri hakimiyyət səlahiyyətinə malik olan dövlət (bələdiyyə) və vergi ödəyiciləri arasında əmələ gəlir. Dövlət (bələdiyyə) hökmən vergi-hüquq münasibətlərinin tərəflərindən biri olmalıdır. Üçüncü, vergi-hüquq münasibətləri iqtisadi xarakterli münasibətlərdir.

Vergi-hüquq münasibətlərinin məzmununa gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, bu münasibətlərdə iştirak edən subyektlərin hüquq və vəzifələrinin məcmusuna vergi-hüquq münasibətlərinin məzmunu deyilir. Məsələn, vergi-hüquq münasibətlərində iştirak edən subyektlərdən biri olan dövlət (dövlət orqanları) vergilərin ödənilməsinə vergi ödəyicilərindən tələb etmək hüququna malikdir. Bu, dövlətin vergi-hüquq münasibətlərində malik olduğu hüquqdur. Vergiləri ödəmək isə vergi ödəyicilərinin daşdıqları vəzifədir. Yaddan çıxarmamalıyıq ki, vergiləri ödəmək hər kəsin borcudur.

Vergi hüququnun mənbələrinə gəldikdə, qeyd etməliyik ki, vergi hüququna daxil olan müvafiq hüquq normalarının ifadələnmə və mövcudolma formaları vergi hüququnun mənbələri adlanır [10, s.56-60]. Vergi-hüquq normaları, adətən, normativ hüquqi akt kimi formada ifadə edilir və mövcud olur. Odur ki, normativ hüquqi aktlar vergi hüququnun əsas mənbəyidir. Söhbət, hər şeydən əvvəl, normativ hüquqi aktların əsas növü kimi tanınan qanunlardan gedir. Qanunlar sırasında əsas rolu Konstitusiya oynayır ki, ali hüquqi qüvvəyə malik olan həmin qanun bütün hüquq sahələri, eləcə də hüquq yarım sahə və institutları üçün normativ əsas (baza) hesab olunur. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Konstitusiyanın 73-cü maddəsi vətəndaşların üzərinə vergi ödəmək kimi vəzifə qoyur ki, bu, yəni vergiləri ödəmək onların daşdıqları

əsas konstitusiya vəzifələrindən biridir. Vergi hüququ üçün Konstitusiyanın həm də aşağıdakı maddələri mühüm əhəmiyyətə malikdir: Milli Məclis bu və digər məsələyə dair ümumi qaydalar müəyyən edir ki, vergiləri ödəmək həmin məsələlərdən biridir (maddə 94); Prezident dövlətin iqtisadi proqramlarını təsdiq edir (maddə 109); Nazirlər Kabineti maliyyə-kredit və pul siyasətinin həyata keçirilməsini təmin edir (maddə 119) və s.

Vergi hüququnun mənbəyi olan qanunlar içərisində Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin (VM, 2000-ci il) adı, ilk növbədə, çəkilməlidir [2, 296 s.; 14.1; 14.7]. Azərbaycan Respublikasında yaranan vergi münasibətlərinin tənzimlənməsində bu məəcəlləşdirilmiş qanun mühüm və vacib rol oynayır. Adıçəkilən məəcəllə vergi sistemini, vergitutmanın ümumi əsaslarını, vergilərin müəyyən edilməsi, ödənilməsi və yığılması qaydalarını, vergi ödəyicilərinin və dövlət vergi orqanlarının, habelə vergi münasibətlərinin digər iştirakçılarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələrini, vergi nəzarətinin forma və metodlarını, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti, dövlət vergi orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayət edilməsi qaydalarını və digər məsələləri müəyyənləşdirir. VM 2000-ci ildə qəbul olunmuş, 2001-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmiş və sonradan ona müasir dövrün tələbləri kontekstində əhəmiyyətli dərəcədə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir [14.1; 14.5; 14.7].

Vergi hüququnun mənbəyi olan normativ hüquqi aktların digər növü qanunqüvvəli aktlardır ki, onlar vergi münasibətlərinin tənzimlənməsində heç də az rol oynamırlar. Söhbət Prezident fərmanlarından, Nazirlər

Kabinetinin qərarlarından , İqtisadiyyat Nazirliyinin və Dövlət Vergi Xidmətinin qəbul etdiyi normativ əhəmiyyətli hüquqi sənədlərdən (əsasnamə,təlimat, izah məktubları və digər aktlardan) gedir [14.2; 14.3; 14.7]. Bu cür aktlar vergi hüququnun nizaməsalma predmetini təşkil edən bu və ya digər məsələnin tənzimlənməsinə həsr olunmuşdur.

Eyni zamanda vergi hüququnun mənbəyi qismində həm də bələdiyyələrin normativ xarakterli hüquqi aktları çıxış edir. Unutmaq olmaz ki, bələdiyyələr yerli vergilərin tətbiq olunması, yerli vergilərin yerli büdcələrə yığılmasının təşkil edilməsi və onların ödənilməsi üzərində nəzarət həyata keçirir. Təbii ki, bu kimi məsələlərlə bağlı olaraq bələdiyyələr normativ əhəmiyyətə malik olan hüquqi aktlar qəbul edir. Həmin aktlar vergi hüququnun mənbəyi hesab olunur.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr vergi hüququnun digər mənbə növüdür. Söhbət vergilərlə əlaqədar bağlanmış beynəlxalq müqavilələrdən gedir [3, s.628-632]; onlara beynəlxalq vergi sazişləri deyilir. Belə sazişlər, hər şeydən əvvəl, ikitərəfli səviyyədə (iki dövlət arasında) bağlanılır. İkitərəfli beynəlxalq vergi sazişləri içərisində ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması haqqında sazişlər vacib yer tutur. İkiqat vergitutma dedikdə vergi ödəyicisinin əldə etdiyi gəlirdən - vergitutma obyektindən eyni zamanda iki və ya daha çox dövlətin büdcəsinə eyni növ vergi alınması başa düşülür. Beynəlxalq vergi sazişlərinin bağlanması məhz ikiqat vergitutma kimi beynəlxalq aktual məsələni tənzimləmək məqsədinə xidmət edir. Odur ki, dünya təcrübəsində bu cür beynəlxalq müqavilələrin bağlanması praktikasından geniş səviyyədə istifadə olunur. Təsadüfi deyil ki, ikiqat vergitutmanın

aradan qaldırılması haqqında yüzlərlə müvafiq ikitərəfli saziş bağlanmışdır. Azərbaycan Respublikası tərəfindən 30-dan çox dövlətlə - Avstriya, Böyük Britaniya, Gürcüstan, Moldova, Norveç, Özbəkistan, Pakistan, Polşa, Rusiya Federasiyası, Türkiyə və digər ölkələrlə belə sazişlər imzalanmışdır [14.1; 14.7].

Qeyd etməliyik ki, vergi hüququnun mənbəyi olan qanunvericilik aktları vergi qanunvericiliyi adlanır. VM-in 2-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyi Konstitusiyadan, Vergi Məcəlləsindən və onlara uyğun olaraq qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarından ibarətdir [2, s.17-20].

Vergi hüququ ilə vergi münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi onun özünəməxsus prinsipləri əsasında həyata keçirilir. Söhbət iqtisadi hüququn sahədaxili prinsiplərindən gedir ki, onlar vergi hüququna xas olan əsas normativ ideya və rəhbər başlanğıclardır.

Hər şeydən əvvəl, qeyd olunmalıdır ki, “qanunçuluq prinsipi” vergi hüququna xas olan prinsiplər sırasına aiddir. Bu prinsip öz ifadəsini bunda tapır ki, vergilər qanunla müəyyən edilir; şəxslər məhz qanunla müəyyən edilmiş vergiləri ödəmək vəzifəsi daşıyırlar. Qanunçuluq prinsipi Konstitusiyanın 73-cü maddəsində ifadə edilmişdir; həmin maddənin I hissəsində göstərilir ki, hər kəs qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini ödəməyə borcludur.

Fiziki və hüquqi şəxslər təkcə vergiləri ödəmək vəzifəsi daşıyırlar; onların borcludur ki, vergiləri tam həcmdə və vaxtında ödəsinlər. Xatırlatmaq istərdik ki, Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin II hissəsinə görə, hər kəs qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəməyə borcludur. Məhz bu kimi konstitu-

sion göstərişdə “vergilərin tam həcmdə və vaxtında ödənilməsi prinsipi” formulə edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının vergi hüququ həm də belə prinsipdən çıxış edir ki, şəxslər qanunla müəyyən edilməmiş vergiləri ödəməyə məcbur edilə bilməz. Söhbət “şəxslərin vergi ödənilməsinə məcbur edilməsinin yolverilməzliyi prinsipi”ndən gedir. Bu prinsip öz normativ-hüquqi ifadəsini Konstitusiyanın 73-cü maddəsinin II hissəsində tapmışdır. Burada deyilir ki, heç kəs qanunla nəzərdə tutulmuş əsaslar olmadan və qanunda göstərilmiş həcmdən əlavə vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini ödəməyə məcbur edilə bilməz.

Vergi hüququnun prinsipləri sırasına həm də “müəyyənlik prinsipi” daxildir. Bu prinsipə görə, hamı və hər kəs üçün aşkar və qəti şəkildə müəyyən olunmalıdır: hansı növ verginin ödənilməsi; verginin ödənilmə müddəti; vergi ödənişinin həcmi; verginin ödənilmə forması.

Özünəməxsus prinsip qismində “ikiqat vergitutmaya yol verilməməsi prinsipi” də vergi hüququnun prinsipi kimi tanınır. Bu prinsipə görə, eyni bir mənbədən iki dəfə vergi alınə bilməz. Həmin prinsip VM-in 3.5-ci maddəsində ifadə olunmuşdur Burada deyilir ki, heç bir şəxs əldə etdiyi mənfəətdən (gəlirdən) eyni növ vergini bir dəfədən artıq ödəməyə məcbur edilə bilməz [2, s.20].

Vergi hüququ həm də “vergitutmanın ümumiliyi prinsipi”ni ehtiva edir. Bu prinsipə görə, iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olan və mənfəət (gəlir) əldə edən hər bir şəxs vergi ödəyir; həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər vergi ödəyiciləridir. Unutmaq olmaz ki, iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinin subyektı olan bütün fiziki və hüquqi məxslər vergi

ödəmək vəzifəsi daşıyırlar.

Həmçinin “şəxslərin konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran vergilərin müəyyən edilməsinin yolverilməzliyi prinsipi” vergi hüququnun özünəməxsus prinsiplərinə aiddir. Bu prinsipə görə, hər kəsin konstitusiyada nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə maneçilik törədən vergilərin müəyyən edilməsi qadağan olunur. Həmin prinsip VM-in 3.3-cü maddəsində formulə edilmişdir [2, s.20].

Göstərilənlərlə yanaşı , vergi hüququna aşağıdakı digər prinsiplər də xasdır: “vergi ödəyicilərinin qanuni fəaliyyətini məhdudlaşdıran vergilərin müəyyən edilməsinin yolverilməzliyi prinsipi”; “vergilərin iqtisadi cəhətdən əsaslı olması prinsipi”; “vergilərin müxtəlifnövlü olması prinsipi”; “vergilərin ödənilməsinin məcburiliyi prinsipi”; “vergilərin suverenliyi prinsipi” və sairə prinsiplər [4, s.483-485].

Vergi hüququnun sistemi ilə bağlı qeyd edə bilərik ki, vergi hüququ öz tərkibində vergi münasibətlərini tənzimləyən ayrı-ayrı hüquq normalarını birləşdirir. Söhbət vergi-hüquq normalarından gedir. Əlbəttə, vergi-hüquq normaları vergi hüququnun tərkibində xaos halda deyil, həm hüquqa, həm də məntiqə əsaslanan müəyyən ardıcılıqla düzənlir. Vergi-hüquq normalarının məntiqi-hüquqi ardıcılıqla yerləşməsinə vergi hüququnun sistemi deyilir.

Vergi hüququnun sistemi iki hissədən ibarətdir: ümumi hissə; xüsusi hissə.

Vergi hüququnun ümumi hissəsi özündə elə vergi-hüquq normalarını birləşdirir ki, bu normalar bütün vergilər üçün əhəmiyyəti olan müddəalar müəyyənləşdirir. Onlar vergi hüququnun xüsusi hissəsinə tətbiq olunmaq xüsusiyyətinə malikdir. Unutmaq olmaz ki,

vergi hüququnun ümumi hissəsi ümumi xarakterli məsələləri tənzimləyir (məsələn – vergi ödəyicisi, vergi agentləri, dövlət vergi orqanları, vergi nəzarəti, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət və s.).

Vergi hüququnun xüsusi hissəsi vergilərin ayrı-ayrı növlərini tənzimləyən hüquq normalarından ibarətdir. Bu normalar əsasında müəyyən etmək mümkün olur ki, Azərbaycan Respublikasında hansı növ vergilər tətbiq olunur. Vergi növləri bunlardan ibarətdir: fiziki şəxslərin gəlir vergisi; hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi; əlavə dəyər vergisi; aksiz vergisi; əmlak vergisi; torpaq vergisi; yol vergisi; mədən vergisi; sadələşdirilmiş vergi.

Vergi hüququnun ümumi və xüsusi hissələrə bölünməsi Vergi Məcəlləsinin sistemində əsaslanır. Belə ki, Vergi Məcəlləsi ümumi və xüsusi hissələrdən ibarətdir. Vergi Məcəlləsinin ümumi hissəsində vergiyə leqal - normativ anlayış verilir, verginin növləri (dövlət, yerli vergilər və muxtar respublika vergiləri) haqqında normalar ehtiva edilir, vergitutmanın formaları müəyyənləşdirilir və digər məsələlərin hüquqi tənzimlənməsi həyata keçirilir. Buraya I–VIII fəsillər daxildir ki, bu fəsillər özlərində 1–94-cü maddələri birləşdirir.

Vergi Məcəlləsinin xüsusi hissəsində ayrı-ayrı vergi növlərini ödəyən şəxslər (vergi ödəyiciləri), vergitutma obyektini və digər məsələləri tənzimləyən normalar nəzərdə tutulmuşdur. Buraya VIII–XVII fəsillər daxildir ki, həmin fəsillər 95–221-ci maddələri əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının milli hüquq sistemində vergi hüququnun mövqeyi və statusu barədə qeyd etmək lazımdır ki, hüquq ədəbiyyatı səhifələrində mübahisə doğuran mövzulardan biri də məhz hüquq sistemində

vergi hüququnun tutduğu yer barədə məsələdir. Bununla əlaqədar bir-birindən fərqli fikirlər söyləyən alimlərin mövqeləri üst-üstə düşür. Müəlliflər arasında elələri vardır ki, onlar vergi hüququnu hüququn müstəqil sahələrindən biri kimi tanıyır. Məsələn, Vəliyev D.Ə., Balakışiyeva Y.H. və b. müəllifliyi ilə 2003-cü ildə nəşr olunan «Vergi hüququ» dərsliyində göstərilir ki, vergi hüququ müstəqil hüquq sahəsi kimi formalaşmışdır ki, bu, cəmiyyətin inkişafında vergi münasibətlərinin müstəsna rolu ilə izah olunur [11, s.18]. Hüquqşünas alim İ.V.Vəliyev də eyni mövqedə duraraq qeyd edir ki, vergi hüququ öz statusuna görə hüququn müstəqil sahəsidir. Bu hüquq sahəsinə ictimai münasibətlərin müəyyən qrupunu tənzimləyən vergi-hüquq normaları daxildir [12, s.54].

Müəlliflərdən bəzisi vergi hüququnu müstəqil hüquq sahəsi kimi tanımır. Məsələn, A.Q.Mirzəyeva məsələyə məhz bu cür yanaşaraq yazır ki, vergi hüququ maliyyə hüququnun çox mühüm bir sahəsidir [6, s.153]. Müəllif buna oxşar fikri vergi hüququ barədə yazdığı dərslikdə də söyləyir. Belə ki, həmin müəllifə görə, vergi hüququ maliyyə hüququnun aparıcı sahəsi hesab olunur [5, s.129].

Təbii ki, müəlliflərin söylədikləri fikirlərin hamısında müəyyən dərəcədə həqiqət elementləri vardır və vergi hüququnun formalaşmasında onların söylədikləri fikirlər əhəmiyyətli rol oynayır. Lakin, buna baxmayaraq, qeyd etməliyəm ki, möasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının dövlətdaxili hüquq sistemində iqtisadi hüquq kimi müstəqil hüquq sahəsi ayrılmış və formalaşmışdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, iqtisadi hüququn əsas «işi» cəmiyyətdə və ictimai həyatda yaranan iqtisadi münasibətləri tənzimləməkdən ibarətdir. İqtisadi münasibətlər isə sahibkarlıq,

ticarət, bank, valyuta, kommersiya, gömrük və digər sahələrdə yaranır. İqtisadi münasibətlərin yarandığı sahələrdən biri də məhz vergidir. Təbii ki, vergi sahəsində yaranan iqtisadi münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi iqtisadi hüquqla həyata keçirilməlidir. Bundan ötrü, yəni vergi sahəsində əmələ gələn iqtisadi münasibətləri tənzimləmək üçün iqtisadi hüquq tərkibində vergi hüququ kimi yarımsahə təşəkkül tapmışdır. Höquq ədəbiyyatı səhi-fələrində qeyd olunduğu kimi, iqtisadi hüquq bir neçə yarımsahədən ibarətdir ki, vergi hüququ onlardan biridir. Unutmaq olmaz ki, vergi iqtisadi mahiyyəti olan termindir. Başqa sözlə, vergi iqtisadi anlayışdır. İqtisadi anlayış kimi, vergi məcmu milli məhsul və milli gəlirin bir hissəsinin dövlət tərəfindən məcburi surətdə toplanması və yığılmasıdır. Digər tərəfdən, vergi ümumxalq əhəmiyyətə malik olan sosial-iqtisadi məsələlərin həll edilməsində böyük rol oynayır. İqtisadi baxımdan verginin mahiyyəti də məhz bundan ibarətdir [4, s.487- 489].

Göstərdiklərimizdən əlavə, vergidən döv-lətin iqtisadi inkişafına təsir göstərən alət kimi istifadə olunur. Onun müasir şəraitdə iki əsas funksiyası fərqləndirilir ki, onlardan biri fiskal, digəri isə iqtisadi funksiyadır [13, s.573]. Fiskal funksiyanın mahiyyəti bu funksiyadan istifadə etməklə dövlət pul fondları formalaşdırır. Fiskal funksiya verginin əsas funksiyası hesab edilir.

Verginin iqtisadi funksiyasına gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, milli gəlirin bölüşdürülməsində vergidən alət kimi istifadə olunur. Verginin iqtisadi funksiyası özünü həm də bunda göstərir ki, sahibkarlar və iqtisadi fəaliyyətin digər subyektləri vergidən istifadə etməklə mal istehsal edir, xidmət göstərir və iş görürlər, bir sözlə, öz fəaliyyətlərini

genişləndirirlər. Digər tərəfdən, vergilər yolu ilə iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi həyata keçirilir. Deyilənlər onu göstərir ki, vergi və iqtisadi münasibətlər bir-birilə, sırf iqtisadiyyatla sıx surətdə bağlı olan anlayışlardır. Bu bağlılıq həm də Dövlət Vergi Xidməti qurumunun İqtisadiyyat Nazirliyinin strukturuna daxil olmasında təzahür edir [14.2; 14.6]. Buna uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının milli hüquq sisteminə müstəqil hüquq sahəsi kimi daxil olan iqtisadi hüququn tərkibində «vergi hüququ» adlı yarımsahə ayrılmışdır [4, s.489].

Vergi hüququ öz hüquqi təbiətinə görə iqtisadi hüququn yarımsahəsi olması fikri həm də belə bir amillə şərtlənir ki, vergi hüququnun subyektivi olan vergi ödəyiciləri iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinin subyektləridir. İqtisadi-təsərrüfat fəaliyyəti isə iqtisadi hüququn tənzimləmə sferasına aiddir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR VƏ İQTİBASLAR

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: «N» nəşriyyatı, 2015, 52 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi Buraxılışa məsul: B.C.K rimli. Bakı: "Hüquq Yay n Evi", 2019, 442 s .
3. Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslük. Bakı, 2016, s. 625-632.
4. Əliyev E.Ə., Hüseynova F.E., Qəmbərov H.D. İqtisadi hüquq. Dərslük. Bakı: «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2019, 624 s.
5. Mirzəyeva A.Q. Azərbaycan Respublikasının vergi hüququ. Dərslük. Bakı, 2007, s.129.
6. Mirzəyeva A.Q. Maliyyə hüququ. Dərslük. Bakı, 2008, s.153.
7. Ətraflı bax: məsələn, Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə istifadə edilən terminlər Müəllif-tərtibçilər: Əfəndiyev O.F., Əliyev E.Ə. Bakı, 2005, s.197.

8. Vergilərin təşəkkül tapması və tarixi barədə ətraflı bax: məsələ, Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, s.10-45.
9. Vergi-hüquq münasibətlərinin obyektı hüquq ədəbiyyatında mübahisə doğuran məsələlərdən biridir. Bu barədə söylənilən fikirlərlə bağlı daha ətraflı bax: Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, s. 63-64.
10. Vergi hüququnun mənbələri barədə ətraflı bax: Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, 56-60.
11. Vəliyev D.Ə., Balakışiyeva Y.N. və b. Vergi hüququ. Dərslük. Bakı. 2003, s.18,121.
12. Vəliyev İ.V. Vergilər və vergitutmanın hüquqi əsasları. Dərslük. Bakı, 2013, s.54.
13. Экономическая теория. Учебник / под общ. ред. В.И.Видяпина, А.И.Добрынина и др. М., 2002, с.573.
14. Elektron informasiya resursları (URL – Uniform Resource Locator):
 14.1. www.e-qanun.az;
 14.2. www.president.az;
 14.3. www.kabmin.gov.az;
 14.4. www.azerbaijan-news.az;
 14.5. www.respublica-news.az;
 14.6. www.xalqgazeti.com;
 14.7. www.taxes.gov.az.

НАЛОГОВОЕ ПРАВО: ПОНЯТИЕ, ПРЕДМЕТ И СТАТУС

Каримов Араз,

Главное управление малого предпринимательства Государственной налоговой службы при Министерстве экономики Азербайджанской Республики, первый заместитель начальника, советник налоговой службы, юрист,
 e-mail: araz.karimov@icloud.com,
 телефон: +99450 224 00 42;

Надир Адилев,

Агентство развития малого и среднего бизнеса Азербайджанской Республики, советник председателя, доцент, доктор философских наук,
 e-mail: nadir.adilov@gmail.com,
 телефон: +99450 211 57 02;

Этибар Алиев,

действительный член Конфедерации юристов Азербайджана, доктор юридических наук, профессор кафедры «Права человека и информационное право» ЮНЕСКО Юридического факультета Бакинского государственного университета.
 электронная почта a-etibar@rambler.ru
 телефон: +99450 220 24 42

В статье с научной точки зрения исследуются понятие налогового права, его предмет, статус и другие вопросы юридического характера. Сформулировано такое доктринальное определение, что налоговое право - это система объективных правовых норм, регулирующих налоговые отношения, возникающие в сфере налоговой деятельности государства.

Что касается положения налогового права в национальной правовой системе Азербайджанской Республики, то следует отметить, что налоговое право имеет статус подотрасля в структуре самостоятельного экономического права.

Таким образом, экономические отношения регулируются посредством налогов, поскольку налоги и экономические отношения являются тесно связанными понятиями в экономическом контексте. Эта связь нашла свое отражение и во включении Государственной налоговой службы в структуру Минэкономики.

Ключевые слова: налоговое право, налоговые отношения, налоговая сфера, хозяйственное право, государственное регулирование, хозяйствующие субъекты, налогоплательщики.

TAX LAW: CONCEPT, SUBJECT AND STATUS

Araz Karimov,

Baku Main Department for Small Entrepreneurship of the State Tax Service under the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan, First Deputy Chief, Tax Service Adviser, Lawyer,

e-mail: araz.karimov@icloud.com,

phone: +99450 224 00 42;

Nadir Adilov,

Agency for Small and Medium Business Development of the Republic of Azerbaijan, Advisor to the Chairman, Associate Professor, Doctor of Philosophy in Law,

e-mail: nadir.adilov@gmail.com,

phone: +99450 211 57 02;

Etibar Aliyev,

Full member of the Azerbaijan Lawyers Confederation, Doctor of Law, Professor of the Department of Human Rights and Information Law of UNESCO, Law Faculty of Baku State University.

e-mail: a-etibar@rambler.ru

phone: +99450 206 24 42

The article scientifically examines the concept of tax law, its subject, status and other issues of legal nature. Such a doctrinal definition is formulated that tax law is a system of objective legal norms governing the tax relations arising in the field of tax activity of the state.

Regarding the position of tax law in the national legal sphere of the Republic of Azerbaijan, it is noted that tax law has the status of a semi-field in the structure of economic law formed as an independent branch of law in the domestic legal system.

Thus, economic relations are regulated through taxes, because taxes and economic relations are closely related concepts in the economic context. This connection is also reflected in the inclusion of the State Tax Service in the structure of the Ministry of Economy.

Key words: tax law, tax relations, tax sphere, economic law, state regulation, economic entities, taxpayers.

VERGİ HUKUKU: KAVRAM, KONU VE DURUM

Araz Karimov,

Bakü Azərbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'na bağlı Devlet Vergi Servisi Küçük Girişimcilik Ana Departmanı, Birinci Başkan Yardımcısı, Vergi Servisi Danışmanı, Avukat,

e-posta: araz.karimov@icloud.com,

telefon: +99450 224 00 42;

Nadir Adilov,

Azərbaycan Cumhuriyeti Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Geliştirme Ajansı, Başkan Danışmanı, Doçent, Hukuk Felsefesi Doktoru,

e-posta: nadir.adilov@gmail.com,

telefon: +99450 211 57 02;

Etibar Aliyev,

Azərbaycan Avukatlar Konfederasyonu'nun asil üyesi, UNESCO İnsan Hakları ve Enformasyon Hukuku Anabilim Dalı profesörü, Bakü Devlet Üniversitesi, hukuk üzre elmler doktoru.

e-posta: a-etibar@rambler.ru

telefon: +99450220 24 42.

Makale, vergi hukuku kavramını, konusunu, statüsünü ve hukuki nitelikteki diğer konuları bilimsel olarak incelemektedir. Böyle bir doktrinsel tanım, vergi hukukunun, devletin vergi faaliyeti alanında ortaya çıkan vergi ilişkilerini düzenleyen nesnel yasal normlar sistemi olduğu şeklinde formüle edilmiştir.

Azərbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal hukuk alanındaki vergi hukukunun konumuna gelince, vergi hukukunun, iç hukuk sisteminde bağımsız bir hukuk dalı olarak oluşturulmuş ekonomik hukuk yapısında bir yarı alan statüsüne sahip olduğu belirtilmektedir.

Bu nedenle, ekonomik ilişkiler vergiler aracılığıyla düzenlenir, çünkü vergiler ve ekonomik ilişkiler ekonomik bağlamda yakından ilişkili kavramlardır. Bu bağlantı, Devlet Vergi Hizmetinin Ekonomi Bakanlığı yapısına dahil edilmesine de yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: vergi hukuku, vergi ilişkileri, vergi alanı, ekonomik hukuk, devlet düzenlemesi, ekonomik varlıklar, vergi mükellefleri.

